

Rapport om koordination af materialeforsyning i folke- og forskningsbiblioteker

Rapport om koordination af materialeforsyning i folke- og forskningsbiblioteker

Redaktion: Jakob Heide Petersen og Kamma Kirk Sørensen

Arbejdsgruppen til koordinering af materialeforsyningen
mellem folke- og forskningsbiblioteker:

Eva Therkelsen, Odense Centralbibliotek, Anny Skov Madsen, Vejle Bibliotekerne,
Jørgen Bartholdy, Skanderborg Bibliotek, Svend Larsen, Statsbiblioteket,
Niels-Henrik Gyllstorff, Aalborg Universitets Bibliotek, Kirsten Lindbæk Knudsen, VIA University College

Rapporter fra Bibliotek og Medier, 7

Udgivet 2009

Af Styrelsen for Bibliotek og Medier
H.C. Andersens Boulevard 2
1553 København V

Telefon: 33 73 33 73

Telefax: 33 73 33 72

E-post: post@bibliotekogmedier.dk

Hjemmeside: www.bibliotekogmedier.dk

Publikationen er tilgængelig på styrelsens hjemmeside

Layout: Stæhr Grafisk

Forsidefoto: Tao Lytzen

Elektronisk ISBN: 978-87-92057-61-7

Indholdsfortegnelse

1	FORORD	2
2	ANBEFALINGER	2
3	BAGGRUND FOR ARBEJDSGRUPPEN	3
4	UDVIKLINGEN I LÅNESAMARBEJDET	5
4.1	BIBLIOTEK.DK	5
4.2	MØNSTRE I LÅNESAMARBEJDET	6
4.3	SAMMENFATNING	9
5	FOLKEBIBLIOTEKER/CENTRALBIBLIOTEKER	11
5.1	INDLEDNING	11
5.2	KATALOGISERINGSPRAKSIS OG ACCESSION	11
5.3	MULIGE FORBEDRINGER – LOKAL KATALOGISERING	12
5.4	CENTRALBIBLIOTEKERNE	12
5.4.1	Bredere licensaftaler og muligheder for walk-in-use	13
5.4.2	Overvågning af emneområder	14
6	FORSKNINGS- OG UDDANNELSESbiblioteker	15
6.1	STATSBIBLIOTEKETS ROLLE	15
6.2	LOKALT SAMARBEJDE MELLEM FORSKNINGS- OG FOLKEBIBLIOTEKER	15
6.3	VEJLEDNING AF STUDERENDE I ADGANG TIL LICENSER	16
6.4	MULIGHEDER FOR AT LUKKE FOR RESERVERINGER	17
7	TVÆRGÅENDE PROJEKTER/FORBEDRING AF ARBEJDSGANGE	18
7.1	ANALYSE AF INTERURBANLÅN OG LÅNETRAFIK MELLEM BIBLIOTEKSTYPERNE	18
7.2	STRAKS-KØB MODEL	19
7.3	ADGANG PÅ DET FYSISKE FOLKEBIBLIOTEK TIL FORSKNINGSBIBLIOTEKERNES LICENSBELAGTE MATERIALER	20
8	KONKLUSION OG ANBEFALINGER	23
8.1	UDFORDRINGER OG LØSNINGER PÅ DET ANALOGT OMRÅDE	23
8.2	UDFORDRINGER OG LØSNINGER PÅ DET DIGITALE OMRÅDE	24
	Bilag 1 Deltagere i arbejdsgruppen	26
	Bilag 2 Arbejdsgruppens kommissorium	27
	Bilag 3 Beskrivelse af projektet "DanBib som ægte fælleskatalog"	28
	Bilag 4 Rapport om materialevalg i ny overbygningsstruktur	30

Forsidefoto: Tao Lytzen

Fra kørselsordningens start, hvor der pakkes på Gentofte Bibliotek

1 Forord

Bibliotekernes samarbejde om materialeforsyning er et centralt element i den danske biblioteksmodel. Lånesamarbejdet giver bibliotekerne mulighed for at låne materialer fra hinanden og er en væsentlig forudsætning for bibliotek.dk. De senere års strukturreformer, centralbiblioteksreformen og den generelle medieudvikling påvirker lånesamarbejdet og er en anledning til at overveje, om materialeforsyningen kan forbedres. Det er baggrunden for nærværende rapport.

Den konkrete anledning til at nedsætte en arbejdsgruppe til koordinering af materialeforsyning mellem folke- og forskningsbiblioteker var en henvendelse fra Bibliotekschefforeningen (BCF) og Forskningsbibliotekernes Chefkollegium (FC) til Biblioteksrådet. Biblioteksrådet er et rådgivende organ nedsat af Styrelsen for Bibliotek og Medier. Rådet behandler overordnede bibliotekspolitiske og biblioteksfaglige spørgsmål i forbindelse med planlægning og koordinering på biblioteksområdet. Arbejdet blev igangsat i oktober 2008 og afsluttes med nærværende rapport i april 2009.

Rapporten er udarbejdet af en arbejdsgruppe med repræsentanter fra bibliotekerne og medarbejdere fra Styrelsen for Bibliotek og Medier som sekretariat (jf. bilag 1).

2 anbefalinger

Konklusionerne i denne rapport følger arbejdsgruppens anbefalinger, der er som følger:

- at der iværksættes en analyse af bestillinger i Bob-basen, som dækker en længere tidsperiode
- at der laves et forsøgsprojekt med straks-køb
- at der laves forsøg med tilkøb af walk-in-use på udvalgte folkebiblioteker og med udvalgte licenser
- at der gennemføres en workshop om undervejstitler i DanBib.

Desuden forventer arbejdsgruppen, at følgende initiativer kan bidrage til at forbedre materialeforsyningen:

- DanBib som ægte fælleskatalog
- Worldcat som katalogiseringskilde
- Centralbibliotekernes samarbejde om overvågning af emneområder.

3 Baggrund for arbejdsgruppen

Materialeforsyningen er en kerneopgave for ethvert bibliotek, og biblioteker har traditionelt lagt stor vægt på at samarbejde om denne opgave. Det danske lånesamarbejde har en lang historie og er blevet væsentligt udbygget i de seneste ti år med bibliotek.dk og den fælles kørselsordning som markante elementer. Centralbibliotekerne spiller ligeledes en vigtig rolle som regionale materiale-overbygninger i det nationale lånesamarbejde.

En del af baggrunden for udarbejdelsen af nærværende rapport er således reformen af centralbiblioteksstrukturen, som indebærer at der fra 1. januar er seks centralbiblioteker, der varetager den generelle forsyningsforpligtelse for overbygningsmaterialer. Den anden konkrete anledning til igangsættelsen af arbejdet er imidlertid udviklingen i selve lånesamarbejdet og særligt udviklingen i folkebibliotekernes lån fra forskningsbibliotekerne.

Forskningsbibliotekerne oplever en stigende efterspørgsel fra folkebibliotekerne efter deres trykte materialer. Samtidig arbejder forskningsbibliotekerne på at gøre en større del af den institutionelle informationsforsyning digital gennem køb af abonnementer på licensbelagt materiale. Det medfører at en række forskningsbibliotekers udlån af trykt materiale til egne brugere er faldende.

Den konkrete tilrettelæggelse af centralbibliotekernes forsyningsforpligtelse og koordineringen mellem centralbiblioteker behandles ikke nærmere i denne rapport, bl.a. fordi det har været emne for en selvstændig rapport fra centralbibliotekerne. Arbejdsgruppen har således fokuseret på problemstillingen med folkebibliotekernes lån fra forskningsbibliotekerne og anvendt dette udgangspunkt i behandlingen af kommissoriets opgavebeskrivelse (jf. bilag 2).

Som led i gruppens arbejde skulle der jf. kommissoriet opstilles målsætninger for en optimal materialeforsyning. Disse målsætninger fungerer som pejlemærker for gruppens øvrige arbejde.

Den overordnede målsætning for en optimal materialeforsyning er ifølge arbejdsgruppen at stille materialer til rådighed så tæt på brugerne som muligt, og at fremskaffe de materialer, der i øvrigt er behov for så hurtigt som muligt.

I forhold til udgangspunktet for gruppens arbejde indebærer det at:

- folkebibliotekernes indkøb af faglitteratur afspejler brugerens præferencer
- eksponeringen af folkebibliotekernes beholdning af faglitteratur i bibliotek.dk foregår hurtigt og effektivt
- arbejdsgange og opgaver i lånesamarbejdet er hensigtsmæssige
- der er adgang til digitalt materiale, hvor dette er muligt.

Gruppen har på dette grundlag beskrevet en række tiltag på det enkelte bibliotek og fremhævet en række fælles tværgående projekter/forbedringer af arbejdsgange, der

med fordel kan iværksættes. Der er meget naturligt størst fokus på sidstnævnte, fordi lånesamarbejdet er tværgående og involverer flere parter.

Gruppen foreslår dog også en række tiltag på det enkelte folkebibliotek. Derimod er der ikke skrevet meget om centralbibliotekernes rolle, fordi denne som nævnt har været genstand for et særskilt udvalgsarbejde. Beskrivelsen af forskningsbibliotekernes optimeringstiltag er i denne sammenhæng hovedsagligt begrænset til deltagelse i de tværgående projekter.

Rapporten er inddelt i seks hovedafsnit, der følger kommissoriets struktur. Den indledes med et beskrivende afsnit om udviklingen inden for lånesamarbejdet. Dette afsnit følges af tre afsnit om, hvordan hhv. folke-, central- og forskningsbibliotekerne individuelt kan bidrage til at forbedre materialeforsyningen. Derefter følger et afsnit med beskrivelser af tværgående projekter og løsninger, der kan bidrage til at forbedre materialeforsyningen. Rapporten afsluttes med et afsnit med konklusioner og anbefalinger.

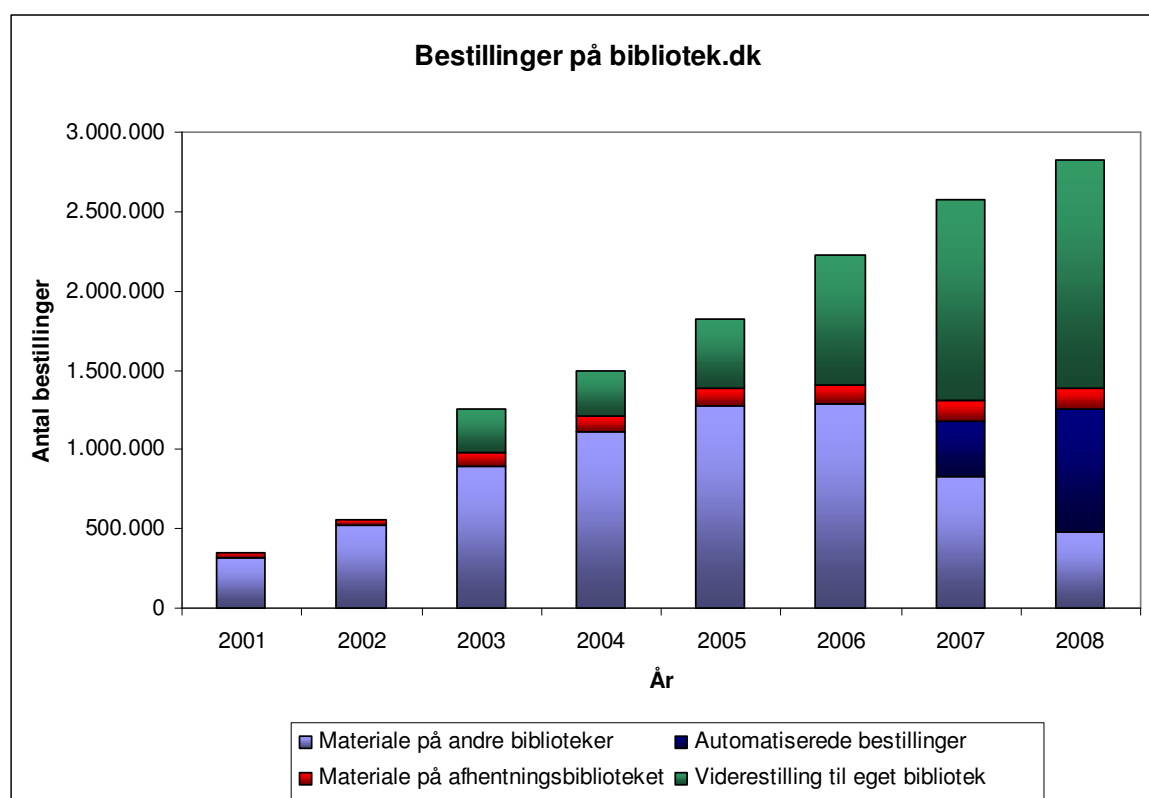
4 Udviklingen i lånesamarbejdet

Det samlede antal udlån og downloads fra danske biblioteker udgjorde i 2007 i alt ca. 90 mio. Lånesamarbejdet mellem biblioteker omfattede ca. 2,94 mio. udlån og fornyelser i 2007. Af disse var ca. 990.000 fra forskningsbiblioteker og ca. 1,95 mio. fra folkebiblioteker. Tallets størrelse illustrerer at der er et veludbygget dansk lånesamarbejde, der fungerer som supplement til udlån fra egne samlinger og databaser.

4.1 Bibliotek.dk

Bibliotek.dk udgør et væsentligt omdrejningspunkt i lånesamarbejdet. Tjenesten fungerer som bestillingskanal og omstillingsbord for størstedelen af lånene mellem bibliotekerne.

Figur 1 viser udviklingen i bestillinger via bibliotek.dk fra 2001 til 2008.

Figur 1

Den nederste kategori viser udviklingen i bestillinger af materiale, der findes på andre biblioteker. Som det fremgår, er den stigende frem til 2007. Fra 2007 blev der mulighed for at tillade automatiserede bestillinger. Disse bestillinger går også til andre biblioteker. Det betyder at de to nederste kategorier viser udviklingen i de bestillinger, der medfører et fjernlån. Den tredje kategori er bibliotek.dk-bestillinger, der går til eget bibliotek. Her er materialet således på afhentningsbiblioteket og udløser ikke et

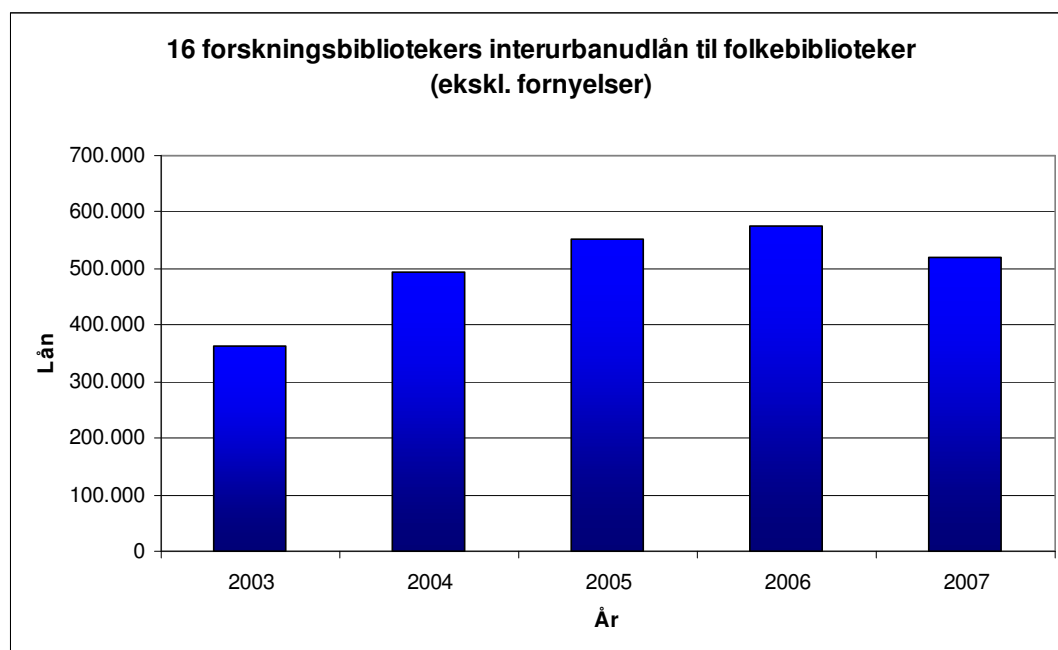
fjernlån. Som det fremgår, har antallet af disse bestillinger været ret konstante. Den sidste kategori er bestillinger, der viderestilles direkte til eget bibliotek, hvilket heller ikke udløser fjernlån.

Figuren viser at mange brugere anvender bibliotek.dk som indgang til eget bibliotek. De to øverste kategorier er således bestillinger, der ender hos afhentningsbiblioteket. Desuden viser figuren at antallet af bestillinger til andre biblioteker (de to nederste kategorier) ligger nogenlunde konstant på ca. 1,25 mio. bestillinger i de seneste fire år. Det skal bemærkes at den konstante udvikling kan dække over modsatrettede påvirkninger, som eksempelvis en generel stigning i efterspørgslen efter andre bibliotekers materialer modvirket af fusioner og sammenlægninger i større enheder. Endelig illustrerer figuren at det enkelte bibliotek har mulighed for at indstille en række parametre for bestillinger i bibliotek.dk. Disse parametre regulerer f.eks. hvordan automatiske bestillinger fungerer, og i hvilket omfang biblioteket tillader brugere at bestille materiale, som er udlånt lokalt, fra andre biblioteker.

Omfanget af bestillinger via bibliotek.dk indebærer at præsentationen af det enkelte materiale i bibliotek.dk har betydning for aktiviteten i lånesamarbejdet. Dermed kan hastigheden og karakteren af den lokale katalogisering få betydning for, hvordan brugeren bestiller materiale.

4.2 Mønstre i lånesamarbejdet

Udgangspunktet for gruppens arbejde er som nævnt folkebibliotekernes lån fra forskningsbibliotekerne. Figur 2 viser udviklingen i forskningsbibliotekernes udlån til folkebibliotekerne (tallene er inklusive udlån fra Statsbiblioteket).

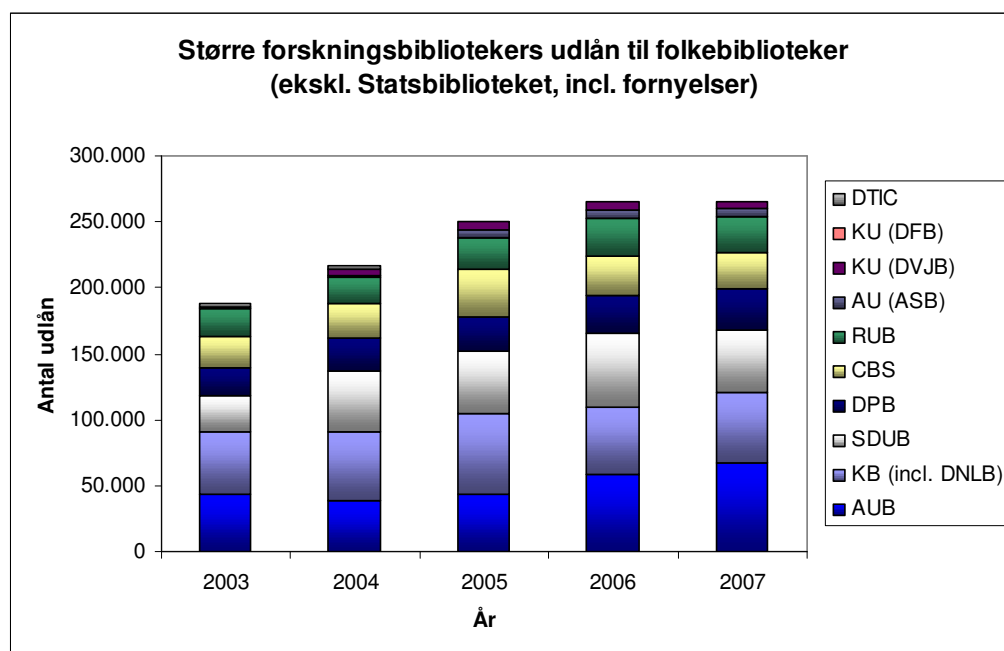

Figur 2

Som det fremgår, har der været en stigning i udlånet frem til 2006, hvor udlånet var på 574.414 enheder. Folkebibliotekernes andel af forskningsbibliotekernes samlede interurbanudlån har imidlertid været stigende i hele perioden og udgjorde i 2007 78 %.

Udviklingen skyldes givetvis en øget benyttelse af bibliotek.dk og kan både afspejle, at studerende benytter deres forskningsbibliotek gennem folkebibliotekerne og en generel øget efterspørgsel efter faglitteratur i befolkningen. Som det fremgår af figur 3, dækker udviklingen over forskelle mellem forskningsbibliotekerne. Figuren viser en række større forskningsbibliotekers udlån til folkebibliotekerne. Alle forskningsbiblioteker har oplevet stigninger i udlån i perioden siden 2003. Aalborg Universitetsbibliotek og Syddansk Universitetsbibliotek er med stigninger på hhv. 55 % og 43 % i antallet af udlån siden 2003 de biblioteker, der har oplevet de største stigninger.

Statsbiblioteket, der fungerer som overcentral, er ikke med i figuren. Udlånet til folkebibliotekerne fra Statsbiblioteket var i 2007 på næsten 480.000 inkl. fornyelser og 290.000 ekskl. fornyelser, hvilket er en fordobling i forhold til 2003.

Figur 3

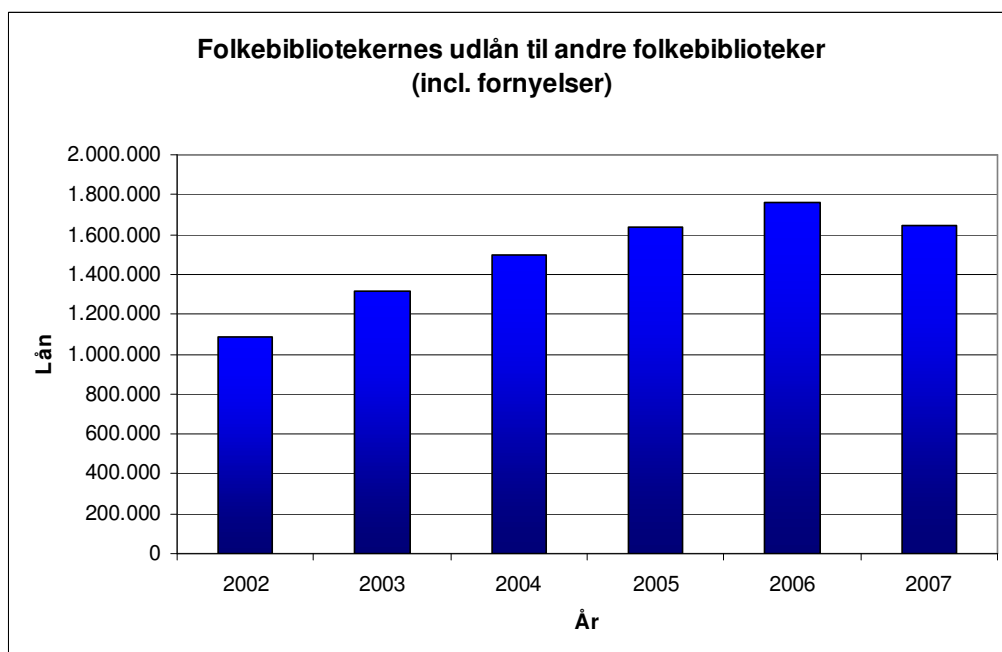
Udlånet til folkebibliotekerne fra de mindre forskningsbiblioteker og uddannelsesbibliotekerne har et ret begrænset omfang sammenlignet med udlånet fra de større forskningsbiblioteker. De 42 største forsknings- og uddannelsesbibliotekers udlån til folkebiblioteker udgjorde i 2007 ca. 500.000 fysiske enheder. De 28 mindste forsknings- og uddannelsesbiblioteker leverede 22.176 af disse enheder.

Figur 4

Figur 4 viser folkebibliotekernes udlån til forskningsbibliotekerne. Som det fremgår af figuren, er denne trafik ikke særlig omfattende og udgjorde således på sit højeste i 2006 blot 77.000 udlån inkl. fornyelser.

I figur 5 er folkebibliotekernes udlån til hinanden angivet. Som det fremgår, har denne trafik et langt større omfang og udgjorde således ca. 1,6 mio. udlån inkl. fornyelser i 2007.

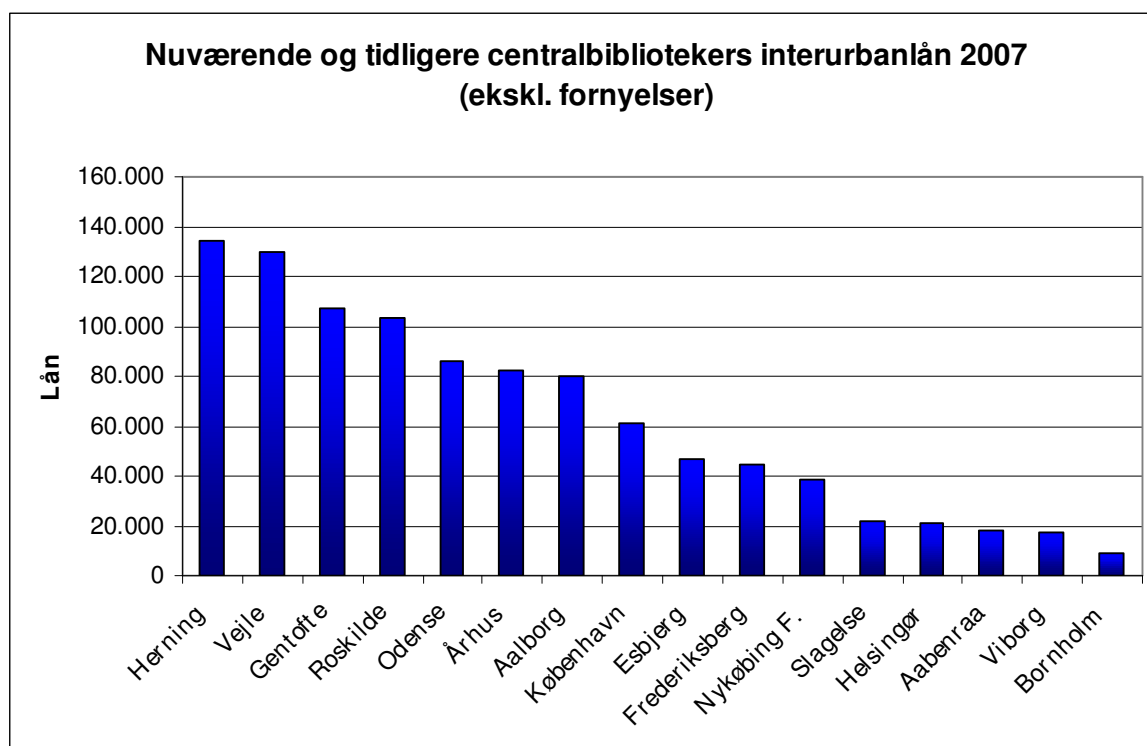

Figur 5

Ligesom i de øvrige figurer ses en stigning fra og med 2006 efterfulgt af et fald i 2007. Stigningen skyldes givetvis især den øgede benyttelse af bibliotek.dk, og faldet i 2007 kan muligvis delvist tilskrives effekten af kommunalreformen, der med større kommunale enheder alt andet lige indebærer et mindre behov for at låne fra andre kommuner og fra forskningsbiblioteker. Det bemærkes dog at der også ses et fald i 2007 i figur 4, hvilket ikke kan forklares med kommunalreformen.

En nærliggende forklaring kan være, at man i 2007 implementerede bestilling på værkniveau i bibliotek.dk, således at lånere i modsætning til tidligere får besked, hvis biblioteket har en anden udgave af den bestilte bog. Således steg antallet af viderestillinger fra bibliotek.dk til eget bibliotek for forskningsbibliotekernes vedkommende fra ca. 185.000 i 2006 til ca. 375.000 i 2007. For folkebibliotekerne var de tilsvarende tal ca. 630.000 i 2006 og ca. 890.000 i 2007.

Blandt folkebibliotekerne har centralbibliotekerne og de større folkebiblioteker naturligvis en stor rolle i lånesamarbejdet. Figur 6 viser antallet af interurbanlån (ekskl. fornyelser) fra nuværende og tidligere centralbiblioteker. Herning ligger med næsten 135.000 interurbanlån højest. Interurbanudlånet fra disse 16 biblioteker udgjorde i 2007 1.004.800 udlån ekskl. fornyelser.

Figur 6

4.3 Sammenfatning

En stor del af de ca. 2,94 mio. fjernlån (inkl. fornyelser) går gennem bibliotek.dk (ca. 1,25 mio. bestillinger). Det skal bemærkes at fornyelser skønsmæssigt udgør 25 % af de udlånstal, der opgøres inkl. fornyelser. Størstedelen af materialerne leveres af

folkebibliotekerne, men forskningsbibliotekerne udlåner ca. ½ mio. materialer årligt til folkebibliotekerne. Størstedelen af disse kommer fra Statsbiblioteket (i 2007 290.000 ud af 519.624 udlån i alt ekskl. fornyelser), men en række forskningsbiblioteker har også oplevet en øget efterspørgsel. I forhold til rapportens udgangspunkt er det væsentligt at sammenholde udviklingen i lånesamarbejdet med udviklingen i forskningsbibliotekernes udlån af fysiske materialer til egne brugere.

Folke- og forskningsbiblioteksstatistikken for 2007 giver en status for udviklingen af de 16 største forskningsbibliotekers almindelige udlån frem til 2008: "Antallet af udlån eksklusive fornyelser af fysiske enheder er faldet hvert år siden 2000. Der er tale om et markant fald fra år 2000 til 2007. I antal er udlån eksklusive fornyelser faldet fra godt 4,1 millioner i 2000 til godt 2,8 millioner i 2007. Det samlede fald er 31,2 %, og fra 2006 til 2007 er faldet på 7,7 %." (*Folke- og Forskningsbiblioteksstatistik 2007*, s. 27)

Samtidig oplever forskningsbibliotekerne en øget efterspørgsel efter digitale informationsressourcer. Denne udvikling påvirker naturligvis prioriteringen hos det enkelte forskningsbibliotek i retning af at flytte ressourcer fra den fysiske samling til licenser. En sådan udvikling vil på sigt reducere folkebibliotekernes mulighed for at bestille efterspurgt materiale hos forskningsbibliotekerne.

5 Folkebiblioteker/Centralbiblioteker

5.1 Indledning

Ud over de fælles tværgående initiativer, der kan igangsættes for at forbedre lånesamarbejdet, kan det enkelte bibliotek bidrage med lokale omlægninger af arbejdsgange. Desuden kan grupper af biblioteker (folke-, central-, og forskningsbiblioteker) i flere tilfælde medvirke til en bedre materialeforsyning ved at ændre praksis. Arbejdsgruppen har derfor undersøgt, hvordan de enkelte bibliotekstyper kan bidrage til at forbedre lånesamarbejdet, herunder adresseret spørgsmålene om, hvordan det enkelte folkebibliotek og centralbibliotekerne kan bidrage til en bedre koordination. Forslagene omfatter ændringer i katalogiseringspraksis og hurtigere accessionstid, bredere licensaftaler og muligheder for walk-in-use samt et samarbejde om overvågning af udvalgte emneområder.

5.2 Katalogiseringspraksis og accession

Der er i arbejdsgruppen drøftet forskellige muligheder for, hvordan det enkelte folkebibliotek kan bidrage til en bedre koordination. Hovedvægten er blevet lagt på muligheden for hurtigere accessionstid på folkebibliotekernes indkøbte materialer.

En medvirkende årsag til omfanget af folkebibliotekernes fjernlånsbestillinger til forskningsbibliotekerne kan være, at forskningsbibliotekernes katalogiseringer og beholdningsoplysninger for udenlandsk eller dansk faglitteratur optræder hurtigere i bibliotek.dk. Dermed ser brugerne hurtigere forskningsbibliotekernes eksemplarer og bestiller disse til levering på eget folkebibliotek.

Forskningsbibliotekerne har på nogle områder en anden praksis for katalogisering end folkebibliotekerne bl.a. i forhold til udenlandsk litteratur. Forskningsbibliotekerne har mere udenlandsk litteratur og kan indlemme og synliggøre materialer hurtigere bl.a. fordi:

- katalogposter købes ofte fra forlaget sammen med materialet
- der er ressourcemæssigt udbytte af at udnytte Worldcat som katalogiseringskilde for udenlandsk litteratur
- katalogiseringsposterne synliggøres umiddelbart i DanBib.

Folkebibliotekerne bruger primært DanBib som katalogiseringskilde. Hvis posten ikke findes der:

- laves en minikatalogisering med forfatter, titel evt. emneord og foreløbigt faustnummer, men ikke dk.5 nummer
- kommer titlen ikke til at optræde i DanBib, men vil kun findes i egen base
- ses posten først i DanBib, når DBC har lagt rigtigt faustnummer på.

Folkebibliotekerne har kvalitetskrav til poster både i DanBib og egne kataloger. Det medfører at:

- folkebibliotekerne lægger vægt på at posterne indeholder emneord og DK5-nummer
- DBC foretager en validering af poster, før de optræder i DanBib. Undervejsposter vil derfor ikke være synlige i DanBib.

5.3 Mulige forbedringer – lokal katalogisering

Det vil være oplagt for folkebibliotekerne at udnytte de samme katalogiseringskilder som forskningsbibliotekerne. Det vil sige at man skal undersøge mulighederne for at indkøbe katalogposter, forbedre muligheden for at udnytte de poster, som forskningsbibliotekerne har købt eller udnytte andre folkebibliotekers minikatalogiseringer.

Centralbibliotekerne køber ofte titler, der ingen lokaliseringer er på, men titlen vil oftest findes i DanBib (importeret fra Library of Congress og før 1.1.2009 også fra British Library) og/eller findes i WorldCat.

Uanset om posterne modtages via DanBib, WorldCat eller anskaffes sammen med indkøb af materialet, så gælder det at der skal suppleres med danske klassemærker, noter og emneord for at posterne kan bruges optimalt i folkebibliotekernes kataloger.

Gennem projektet *DanBib som ægte fælleskatalog* (jf. bilag 3) vil der åbnes mulighed for at sikre, at opdateringer af forskningsbibliotekernes poster i DanBib også slår igennem i de lokale kataloger, således som det i dag sker med poster fra DBC og folkebiblioteker.

Der er potentiale for at folkebibliotekerne/centralbibliotekerne kan optimere arbejdsgange omkring katalogiseringsprocesser, herunder er der behov for at CB'erne koordinerer katalogiseringer, så dobbeltkatalogiseringer undgås.

For at imødegå en løsning ønskes der:

- etableret et samarbejde med DBC omkring synliggørelse af folkebibliotekernes udenlandske undervejsposter i DanBib
- udbygget en model for bedre indkøb og mere effektiv katalogisering, evt. ved at købe katalogposter.

Der kunne ligge et potentiale i et samarbejde med DBC om at undersøge mulighederne for hurtigere synliggørelse af folkebibliotekernes udenlandske undervejsposter i DanBib, herunder også at afdække muligheden for minikatalogiseringer og tilkøb af katalogposter. Emnet kunne berøres på en fælles-workshop med relevante parter.

5.4 Centralbibliotekerne

Det har i arbejdsgruppen været drøftet, hvordan de seks centralbiblioteker kan bidrage til en bedre koordination af materialeforsyningen mellem folke- og forskningsbiblioteker. Centralbibliotekerne har i eget regi haft nedsat et udvalg om materialevalg, der skulle stille forslag om materialeoverbygningen i den nye overbygningssstruktur, herunder koordinering, samspil, benchmarking og potentialer ved en reorganisering. Dette udvalgs arbejde behandler CB'ernes interne organisering, mens konklusionerne er forbundet med nærværende rapport.

I drøftelserne har arbejdsgruppen berørt muligheder for bredere licensaftaler på centralbiblioteksområdet, herunder fjernadgang eller pay-per-view løsninger til e-ressourcer, licenser og e-bøger, der kunne imødekomme efterspørgslen fra lokale folkebiblioteker, så de ikke i samme omfang som nu bestiller materialer fra forskningsbibliotekerne. Der er også drøftet en udbygning af samarbejdet med hensyn til overvågning af emneområder, der kunne kvalificere indkøbet af relevant faglitteratur og dermed aflaste forsknings- og uddannelsesbibliotekerne.

5.4.1 Bredere licensaftaler og muligheder for walk-in-use

Abonnementer på e-ressourcer (licenser og e-bøger) betales efter indbyggertal af den enkelte kommune. Mange licenser er med fjernadgang, dvs. at den enkelte borger med bopæl i kommunen og som registreret låner på biblioteket via sit lånerkort og pinkode kan få adgang til databaserne hjemmefra.

Bibliotekerne afsætter stigende ressourcer for at give kommunens borgere adgang til vigtige e-ressourcer mv. Et af parametrene for tildeling af CB-midler er, hvor mange e-ressourcer centralbiblioteket har abonnement på. Centralbibliotekerne ser det som en forpligtelse at gå foran mht. at kunne tilbyde adgang og prioriterer området højt. Problemet er at det kun er centralbibliotekets hjemkommunes borgere, der har glæde af licensadgangen. Bibliotekerne i regionen kan henvende sig til centralbiblioteket og få lavet opslag, men altså ikke få adgang til at søge. Bibliotekerne skal give fri og lige adgang til information, men der ses allerede i dag en skævvridning, da langt fra alle kommuner giver deres borgere adgang hertil.

Mulige løsninger

1. Nationale abonnementer for e-ressourcer, der dækker alle kommuner. Denne løsning kunne være ideel, men er vanskelig at gennemføre i praksis.
2. Nye betalingsmodeller der ikke baseres på indbyggertal. Centralbibliotekerne tegner licenser for regionen. Denne model kræver dog mere administration og flere forhandlinger.
3. Der forhandles mulighed for walk-in-use på andre biblioteker. Bibliotekerne i hele landet skal som minimum kunne tilbyde adgang uden fjernadgang, så borgere har mulighed for walk-in-use til e-ressourcer på alle biblioteker i regionen. Det kunne være relevant at afprøve denne model for et par udvalgte licenser.
4. Pay-per-view-model. Dvs. borgere i kommuner, der ikke har adgang til de samme e-ressourcer som centralbiblioteket abonnerer på, skal via deres centralbibliotek kunne få adgang hertil via pay-per-view. Systemet sættes op, så borgere i regionen, hvis de er registreret som lånere og har en pinkode til deres lokale bibliotek, kan benytte licenserne på samme måde som borgere i centralbibliotekets hjemkommune. Centralbiblioteket sender en regning til pågældende kommune for antal download + administrationsgebyr for ordningen. Ved pay-per-view er det vigtigt med pålidelig statistik, men ikke alle tilbud om e-ressourcer lever op til det i dag.

Licensgruppen og Downlaan-gruppen, der forhandler kontrakter med udbydere, kunne inddrages med deres erfaringer i problemløsningen.

5.4.2 Overvågning af emneområder

Centralbibliotekernes analysegruppe er i deres rapport af 20. januar 2009 fremkommet med den samlede vurdering, at der med fordel kan etableres et CB-samarbejde omkring litteraturovervågning og indkøb af udvalgte emner og sprogområder. Selve samarbejdet og koordineringen vil efter deres vurdering ikke være tidsbesparende i forhold til nuværende praksis. Men kvalitativt vil det være af betydning at der på landsplan er et forum for videndeling og drøftelse af praksis, så man hurtigt og effektivt kan reagere på opståede behov, spotte nye trends og koordinere indsats på fokusområder.

Mulige løsninger

Hvert CB får ansvar for litteraturovervågning inden for et nærmere defineret område. CB- analysegruppen anbefaler følgende emner inden for hvilke et samarbejde ville være relevant:

- IT
- Psykologi og pædagogik
- Naturvidenskab
- Handel og merkantile emner
- Sundhed og sygepleje
- Litteraturvidenskab

I et modelforsøg vil hvert CB få ansvar for litteraturovervågning og indkøb af udenlandske bøger inden for et emneområde og et sprogområde. Dvs. at der inden for dette emneområde skal udarbejdes en nøjere beskrivelse af de enkelte emner, samt hvor og hvordan overvågningen skal foregå. Indkøb inden for sprogområdet vil primært være af skønlitteratur på andre sprog end det engelske. Der skal udarbejdes en generel vejledning i, hvordan selve koordineringen og udvekslingen af information og viden til de andre CB'er skal foregå. Det anbefales at der etableres et website eller en blog, hvor man hurtigt kan lægge noget på og blive orienteret om nyheder, forslag til indkøb og anbefalinger. Analysegruppen skal mødes mindst en gang om året og der tages årligt stilling til evt. nye fokus- eller indsatsområder.

Centralbibliotekernes analysegruppe vurderer at et mere formaliseret samarbejde med forsknings- og uddannelsesbibliotekerne vil være ønskeligt på videndelingsområdet og til on-demand køb. (Se bilag 4 for beslutninger vedr. modelforsøget)
Et samarbejde med de mange forsknings- og uddannelsesinstitutioners biblioteker vil mest hensigtsmæssigt kunne ske i hvert enkelt CB-område.

6 Forsknings- og uddannelsesbiblioteker

Med afsæt i forsknings- og uddannelsesbibliotekerne er der ligeledes drøftet forskellige muligheder for, hvordan de kan bidrage til en bedre koordination af materialeforsyningen. Der er tre berørte områder: lokalt samarbejde med folkebibliotekerne, vejledning af studerende i adgang til licenser og muligheder for at lukke for reserveringer.

6.1 Statsbibliotekets rolle

De forskningsbiblioteker, der har lovbestemte forpligtelser i lånesamarbejdet, betegnes lovbiblioteker. Deres rolle er beskrevet i § 13 i Lov om Biblioteksvirksomhed. Derudover er Statsbiblioteket tildelt en særlig rolle som overcentral. Statsbiblioteket tegner sig for over halvdelen af udlånet fra forskningsbiblioteker til folkebiblioteker. Ifølge *Lov om biblioteksvirksomhed* (§14) virker Statsbiblioteket som overcentral for folkebibliotekerne ved

1. at stille bøger, tidsskrifter og andre egnede materialer til rådighed for folkebibliotekerne
2. at formidle lån fra ind- og udland
3. at fremskaffe materiale med særligt henblik på flygtninge og indvandreres behov
4. at varetage en central depotbiblioteksfunktion for folkebibliotekerne.

Med hensyn til materialeforsyningen må der skelnes mellem forskellige typer af materiale. Hvad angår trykte bøger og tidsskrifter skal centralbibliotekerne virke som overcentral for folkebibliotekerne (§ 9 i *Lov om biblioteksvirksomhed*), og det betyder i praksis at centralbibliotekerne skal dække størstedelen af behovet for materialer, der ikke findes i det enkelte folkebibliotek, mens Statsbiblioteket skal dække en mindre del.

Statsbiblioteket varetager endvidere en landsdækkende service med levering via e-mail af kopier (pdf-filer) fra fagtidsskrifter. Som en parallel til denne aktivitet håndterer Statsbiblioteket også bestillinger på artikler fra de e-tidsskrifter, som Statsbiblioteket betaler for adgang til. Bestillinger på artikler i e-tidsskrifter effektueres ved, at der printes en papirkopi, som sendes til låneren. De fleste af denne type bestillinger til Statsbiblioteket kommer fra professionshøjskoler og forskningsorganisationer uden for universiteterne (fx medicinfirmaer). Kun en lille del af denne type bestillinger kommer fra folkebiblioteker (eksakte tal haves ikke p.t.).

6.2 Lokalt samarbejde mellem forsknings- og folkebiblioteker

Med afsæt i en samarbejdsmodel mellem Aalborg Universitetsbibliotek (AUB) og Aalborg bibliotekerne (AalBib), har arbejdsgruppen drøftet muligheder for videndeling med henblik på indkøb af materialer med lang reservationskø fra lånere uden for forskningsbibliotekerne.

Da de to biblioteker har et sammenfald i brugergrupper, er der tradition for at de prøver at hjælpe hinanden, når de konstaterer at brugerne 'bryder lånevejene'. Der er derfor indført gensidig afleveringsmulighed, introduktion ved studiestart m.m. Gennem det tætte samarbejde er der en meget lav tærskel, fra bibliotekerne konstaterer et problem, til der er fundet en løsning.

AUB udskriver hver uge en liste over topscorerne i bestilling/reservation. De udløser straks indkøb af mindst 1 eksemplar mere. Denne liste videresendes til AalBib, der så vurderer, om de vil købe fra listen. AalBib har på tilsvarende vis mulighed for at varsle AUB, men det er tilsyneladende et mindre problem.

Dette samarbejde kunne være inspiration for andre lignende regionale samarbejder mellem folke- og forsknings/uddannelsesbiblioteker.

6.3 Vejledning af studerende i adgang til licenser

I takt med udbredelsen af licensbelagte digitale informationsressourcer har der i en årrække været fokus på en bedre udnyttelse af folke- og forskningsbibliotekernes licenser.

En af de væsentlige udfordringer i forbindelse med formidling af licenser er at skabe tilstrækkeligt overblik over hvem, der har adgang til hvad. De større forskningsbiblioteker tilbyder i flere tilfælde adgang til 10.000 tidsskriftstitler ofte fordelt på forskellige leverandører og brugerinterfaces. I nogle tilfælde har forskningsbibliotekerne lavet fagspecifikke grænseflader med lister over hvilke licenser, der er relevante for en given faggruppe eller et emne. Bestræbelserne på at etablere integreret søgning kan givetvis medføre, at man i højere grad i stedet forlader sig på søgninger end på sådanne oversigter.

Projektet *Biblioteksbetjening af studerende – biblioteksnetværk Storkøbenhavn* arbejdede målrettet med formidling af licenser. En arbejdsgruppe i projektet arbejdede således specifikt med udarbejdelse af en model for markedsføring af bibliotekssektorens samlede elektroniske ressourcer. Arbejdsgruppen konkluderede at man med fordel kunne arbejde med en fælles digital formidling af licenser til studerende. Desuden foreslog gruppen at man lavede konkrete markedsføringstiltag over for både bibliotekspersonale og de studerende. Gruppen arbejdede også med forslag til en mere sømløs adgang til licenser og større synlighed af informationsressourcerne. Blandt forslagene var katalogisering af licenser i bibliotekskataloger og formidling af information med udgangspunkt i brugeren i stedet for at tage afsæt i bibliotekets samling.

Mulige løsninger

Generel markedsføring:

Folkebiblioteker i de større byer kunne måske få større kendskab til forskellige studieretningers adgang til licenser gennem en koordineret tværgående indsats over for studerende. Dette kunne typisk gøres som regionale samarbejder som forsøgt i Aalborg, Roskilde og København. Forskningsbibliotekerne kunne her bidrage med lidt

introduktion og gode oversigter på nettet over relevante licenser for forskellige studerende. Rapporten fra Biblioteksnetværket i København indeholder forslag på dette område.

Under alle omstændigheder forekommer det hensigtsmæssigt at bibliotekarere på folkebibliotekerne i studiebyerne har et overfladisk kendskab til det system for e-tidsskrifter og fjernadgang, der anvendes af det lokale forskningsbibliotek, så man kan informere 1. års studerende om fjernadgang, hvis det skulle være nødvendigt.

Vejledning:

Såfremt studerende skal tilbydes decideret vejledning til forskningsbibliotekernes licenser på folkebiblioteket, synes der at være to muligheder:

- mulighed for walk-in-use af forskningsbibliotekernes licenser på folkebiblioteker
- mulighed for virtuel vejledning fra forskningsbibliotekerne.

I forhold til muligheden for walk-in-use kunne man forestille sig et forsøg, hvor man gav adgang til et begrænset antal af forskningsbibliotekernes licenser fra folkebiblioteket. Det kunne give mulighed for at folkebibliotekerne kunne vejlede studerende og desuden give andre målgrupper mulighed for at opleve, hvad man kan få adgang til på et forskningsbibliotek. En sådan adgang ville måske være endnu mere interessant, hvis folkebibliotekerne kan tilbyde adgang til at søge i forskningsbibliotekernes systemer for integreret søgning.

6.4 Muligheder for at lukke for reserveringer

En mere praktisk og kortsigtet måde at håndtere problematikken, om at folkebibliotekernes lånerne låner forskningsbibliotekernes senest rekvirerede bøger, er ved at ændre på parametrene for udlån i DanBib.

Når et materiale reserveres, ender reservationen der hvor leveringstiden er kortest i BOB-basen, hvis materialet er udlånt ved de biblioteker, der er tilmeldt automatisk fjernlån. Bibliotekerne har mulighed for at opstille parametre omkring, hvornår materialerne kan lånes ud. Det er derfor muligt for det enkelte forskningsbibliotek at skrue på parametrene, så materialer, der eksempelvis er under tre måneder gamle, ikke kan udlånes til andre biblioteker.

For at få et overblik over omfanget er det muligt for de lokale bibliotekssystemer at liste de mest reserverede materialer, evt. opstillet efter lånertyper. Det er også muligt at trække en liste over udenlandsk litteratur, hvor der er en reservationskø i lokalsystemerne.

7 Tværgående projekter/forbedring af arbejdsgange

Af tværgående projekter mellem folke-, uddannelses- og folkebiblioteker er der peget på et behov for analyser, der kan angive problemets omfang og pege på indikatorer, der kan rettes op på eller handles ud fra – eksempelvis kan en statistisk analyse give et billede af hvilke emner, der oftest lånes via interurbanlån. Blandt andet afledt heraf er der foreslået en straks-køb model, mens adgangen til forskningsbibliotekernes licensbelagte materialer på det fysiske folkebibliotek var fremme som et tredje emne.

7.1 Analyse af interurbanlån og lånetrafik mellem bibliotekstyperne

Arbejdsgruppen har undersøgt mulighederne for at indsamle informationer om det hyppigst udlånte materiale udlånt fra forskningsbibliotekerne. Der blev bestilt et udtræk af titler, som var bestilt via BOB af folkebiblioteker og sendt til forskningsbiblioteker i en tidsramme på en uge, hvilket genererede en liste på 13.500 titler.

Det var nyttigt at få udtrækket, fordi det belyser hvad sådanne data kan bruges til, og hvad der yderligere kan være behov for at lave analyser af.

Det aktuelle udtræk viser bestillinger FRA folkebiblioteker TIL forskningsbiblioteker. De data, der er analyseret af gruppen, viser interessante forhold:

- a) Stor eksport fra Jylland/Fyn til Storkøbenhavn
- b) Stor spredning i emne/fag
- c) Spredning i det bestilte materiales alder (ikke kun det allernyeste)
- d) Lån af universitetsspecialer, som er unika, og som derfor falder uden for gruppens arbejdsområde.

Udtrækket peger ikke på at man kan identificere specifikke emneområder, hvor efterspørgsel overstiger eksemplarantal, dvs. det vil være svært at være proaktiv på emneniveau. Dette kan dels skyldes at tidsvinduet er for lille, eller/og at der faktisk er en stor spredning i emne/fag. En analyse gennem en længere periode i et enkelt universitetsbibliotek er nødvendigt, hvis der på nogen måde skal dokumenteres emnebaserede områder, der specifikt efterspørges herfra.

Mulige løsninger

Hvad angår løsninger kan der peges på i hvert fald to, som er væsensforskellige. Den ene baseres på samarbejde om materialeindkøb mellem universitetsbiblioteker og CB'er, mens den anden tager udgangspunkt i den kommunale udligningsordning, der er indført mellem folkebibliotekerne.

Inden der drages konklusioner på baggrund af analysedataet, er det relevant også at få data for bestillingsstrømmen den anden vej, så det kan dokumenteres, hvordan den indbyrdes fordeling af udlån er.

Arbejdsgruppens anbefaling er at der kan foretages en yderligere analyse af bestillinger i BOB-basen over en længere periode.

7.2 Straks-køb model

Straks-køb modellen baseres på samarbejde om materialeindkøb mellem universitets- og folkebiblioteker. Samarbejdsmodellen skal sikre at der hurtigt indkøbes flere eksemplarer, når der konstateres en stor efterspørgsel f.eks. i form af en reservationskø, (en "automatisk" alarm ved mange folkebiblioteksbestillinger på samme materiale til universitetsbiblioteket) som udmøntes i/udløser indkøb af et ekstra eksemplar. Det kunne organiseres på forskellig vis.

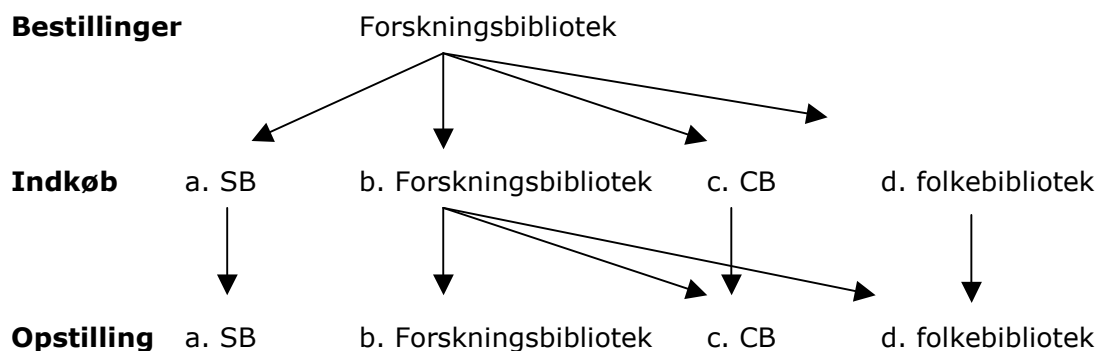
Fordelen ved en sådan ordning vil være, at indkøbet er direkte efterspørgselsstyret. Ordningens effekt vil naturligvis afhænge af, i hvilket omfang efterspørgslen er spredt over mange forskellige værker eller kommer til udtryk som bestillinger på bestemte værker (om det købte eksemplar "genbruges").

Forskningsbiblioteket køber

En model, hvor et forskningsbibliotek køber materialer, som er meget efterspurgt af folkebiblioteker, kan give en hurtigere leverance, men hvis materialet indlemmes i forskningsbibliotekets samling, vil det være kilde til nye udlån.

Det er i højere grad disse transaktioner end selve indkøbet, som forskningsbiblioteket gerne ville være fri for. En model kunne da være at lade eksemplaret overgå til låntagende bibliotek eller et centralbibliotek, men det kræver også lidt justeringer i systemerne (model bc/bd). Hvis eksemplaret overgår til låntagende bibliotek, vil det kunne indlemmes i samlingen umiddelbart efter aflevering.

Modeller for straks-køb

Folkebibliotekerne køber

En anden model kunne være at lade folke- eller centralbibliotekerne købe, men det forudsætter også nogen kommunikation mellem systemerne, så man ved hvilket materiale, folkebibliotekerne efterspørger fra forskningsbibliotekerne. Det vil desuden kræve kommunikation i forhold til afvikling af en konkret reservationskø hos et forskningsbibliotek.

Statsbiblioteket køber

En tredje model kunne være at lade Statsbiblioteket stå for en større del af forskningsbibliotekernes lån til folkebibliotekerne. Det kunne f.eks. ske ved:

- at lede flere bestillinger til Statsbiblioteket
- at Statsbiblioteket indkøber materialer efter reservationskøer hos andre forskningsbiblioteker
- at Statsbiblioteket ændrer egen praksis for, hvor lang reservationskøen skal være, før der indkøbes flere eksemplarer.

Forsøgsprojekter

Som det fremgår af ovenstående figur, kan der tænkes mange forskellige kombinationer ved straks-køb. Det mindst komplicerede synes at være at man enten overvejer et forsøg, hvor et forskningsbibliotek indkøber og låntagende bibliotek beholder eksemplaret, eller at Statsbiblioteket står for en større del af lånene til folkebibliotekerne. Et eventuelt forsøgsprojekt kan suppleres af det samarbejde, som centralbibliotekerne udvikler på området.

Arbejdsgruppen har ikke taget stilling til finansieringen af et forsøgsprojekt eller af udgifterne til indkøb. Det kan med fordel drøftes i Biblioteksrådet.

7.3 Adgang på det fysiske folkebibliotek til forskningsbibliotekernes licensbelagte materialer

Der er blandt folkebibliotekernes brugere en vis interesse i at få adgang til nogle af de digitale ressourcer (specielt e-tidsskrifter og e-bøger), som forskningsbibliotekerne har adgang til for hovedsagligt at give studerende den bedst mulige service, når de henvender sig på folkebibliotekerne. Det relaterer sig teknisk og licensmæssigt til centralbibliotekernes ønske om bredere licensaftaler på centralbiblioteksområdet og muligheder for visning af forskningsbibliotekernes materialer.

Der er ikke klare indikationer for omfanget af interessen for disse digitale materialer. Men den store og stigende uddannelses- og efteruddannelsesaktivitet taler for, at det i stigende omfang vil være relevant for folkebiblioteksbrugere at få mulighed for at bruge (nogle af) disse materialer.

I dag er situationen den at adgangen til e-tidsskrifter og e-bøger i langt de fleste tilfælde er begrænset til en nøje specificeret brugerkreds, fx ansatte og studerende ved et universitet eller ansatte ved et hospital. Adgangen styres via IP-adresser. Generelt er det sådan i dag at enten har man fuld og ubegrænset adgang, eller man har ingen adgang. Der er altså ikke mulighed for ad hoc adgang, pay-per-view, selv om det kunne være relevant for fx kommunalt ansat sundhedspersonale. (Der er dog undtagelser, idet man hos enkelte forlag (f.eks. Wiley) har mulighed for at købe enkeltartikler).

De licensaftaler som giver forskningsbibliotekerne adgang til e-tidsskrifter tillader generelt, at et bibliotek kan effektuere interurbanlån på grundlag af et e-tidsskrift biblioteket har betalt for adgang til. Effektuering skal ske ved levering af papirkopi,

som sendes med almindelig post. Statsbiblioteket tilbyder i dag denne model og de modtager ca. 75 bestillinger pr. dag på artikler fra e-tidsskrifter, som Statsbiblioteket betaler for adgang til. De fleste af denne type bestillinger til Statsbiblioteket kommer fra professionshøjskoler og forskningsorganisationer uden for universiteterne (fx medicinalfirmaer). Kun en lille del af denne type bestillinger til Statsbiblioteket kommer fra folkebiblioteker (eksakte tal haves ikke p.t.).

Det er altså muligt for folkebiblioteksbrugere at få adgang til forskningsbibliotekernes e-materialer. Men én ting er at der er tale om en ret besværlig procedure. Noget andet og mere væsentligt er, at denne adgang forudsætter at brugeren har omsat sit informationsbehov i et ønske om at få kopi af en eller flere specifikke tidsskriftartikler (eller kapitler fra e-bøger). Det rejser spørgsmålet om, hvordan en låner i et folkebibliotek bliver (gjort) opmærksom på, hvad der findes af relevant materiale i forskningsbiblioteker. Der er ikke nogen samlet løsning på det på kort sigt. Men DEFF's planer om at etablere en såkaldt databrønd kan bidrage til at synliggøre forskningsbibliotekernes e-materialer også for folkebiblioteksbrugere.

Mulige løsninger

I DEFF's oplæg om databrønd er databrønden et nationalt lager af datasæt for de digitale materialer i forskningsbibliotekerne, i første omgang datasæt for de enkelte artikler i e-tidsskrifter og kapitler i e-bøger. Formålet med etablering af en databrønd er at øge synligheden og dermed benyttelsen af de digitale materialer. Datasættene skal kunne bruges til f.eks. integreret søgning i et biblioteks informationssystem. Leverandører til databrønden vil være forlag og mellemhandlere ('grossister') af e-tidsskrifter og e-bøger. Datasættene købes hos disse leverandører og denne udgift skal dækkes af databrøndens brugere via et årligt abonnement. Konceptet er at et bibliotek køber de datasæt fra brønden, som er relevant for dette bibliotek for at forbedre servicen over for biblioteksbrugere. Databrønden er altså ikke tænkt som en gratis ressource, som alle har adgang til f.eks. via bibliotek.dk. Det betyder at man ikke som bruger ét sted kan få et overblik over, hvad der findes af digitalt materiale i forskningsbiblioteker. Man er nødt til at søge flere steder (i flere bibliotekssystemer).

Det er planen at DEFF vil sætte driften af databrønden i udbud i 2009. Når brønden er etableret vil de digitale materialer være mere synlige, deri ligger en klar forbedring. Men som bruger vil man ikke i én søgning kunne få et overblik. Med andre ord: alle har ikke adgang til alt. Rettere sagt: alle har adgang til alt, men alle har ikke den direkte adgang via nettet. For en del brugere vil det dels være besværligt at blive opmærksom på relevant materiale og dels være forbundet med forsinkelse at få det leveret. Det er primært økonomiske hensyn, der betinger denne situation. Det er ganske enkelt økonomisk uoverkommeligt at indgå nationale licensaftaler, som ville give alle adgang til alt.

På lidt længere sigt vil denne situation utvivlsomt ændre sig. Der er allerede overvejelser om etablering af databrønd for folkebibliotekerne. Denne databrønd skal primært indeholde datasæt for folkebiblioteksmaterialer. Derfor resterer spørgsmålet om adgang til datasæt for forskningsbibliotekernes digitale materialer, gerne

kombineret med en mulighed for betaling for ad hoc adgang til selve materialet (pay-per-view). Som nævnt indledningsvis er det uklart, hvor stort behovet hos folkebiblioteksbrugere er for at få adgang til e-materialer i forskningsbibliotekerne. Det er derfor relevant at få mere viden om behovets omfang og karakter via et eller flere konkrete projekter. Som overcentral for folkebibliotekerne og som dansk lånecenter deltager Statsbiblioteket gerne i sådanne projekter.

8 Konklusion og anbefalinger

Arbejdsgruppen har med nedenstående skema forsøgt at sammenfatte nogle af de udfordringer og løsninger, der er identificeret i forhold til lånesamarbejde. Der er en selvstændig pointe i opdelingen mellem analoge og digitale materialer, fordi det kan illustrere at det ikke er tilstrækkeligt at løse udfordringerne på det analoge område, hvis der er en mere generel udviklingstendens mod større efterspørgsel på det digitale område.

Analog	Digital
Udfordring	Udfordring
• Stigning i folkebibliotekernes træk på forskningsbibliotekernes samlinger • Forskningsbibliotekerne nedprioriterer den fysiske samling (til fordel for de digitale ressourcer)	• Fsk.-bib. indkøber stadig flere e-bøger men kun til egne brugere • Ressourcerne er ikke synlige for folkebibliotekerne • CB-licenser tilbydes ikke alle kommuner i CB-området
Løsninger	Løsninger
• Analyse af bestillinger fra Bob-basen • Forbedret accession og katalogisering på folkebibliotekerne • CB overvågning af emneområder • Lokalt samarbejde ml. folke- og forskningsbibliotek om efterspørgsel • Lukke for reserveringer – parametre i DanBib • Undervejstitler i bibliotek.dk • Straks-køb	• Adgang til søgning i databrønd • Bedre vejledning af studerende • Nationale abonnementer for e-ressourcer (P.t. ikke realistisk) • Nye betalingsmodeller • Walk-in-use på CB-licenser i det fysiske folkebibliotek • Walk-in-use på Fsk.-bib.-licenser i det fysiske folkebibliotek • Pay-per-view model • Mulighed for fjernlån i printede versioner fra licenser

8.1 Udfordringer og løsninger på det analoge område

Som beskrevet i afsnit 2 og i sammenfatningen af dette afsnit er der en stigende efterspørgsel fra folkebibliotekerne efter forskningsbibliotekernes materialer. Det har ikke været muligt at foretage en nærmere analyse af efterspørgslen på grundlag af det udtræk over bestillinger, som gruppen har arbejdet med.

Det kan således ikke på grundlag af dette udtræk fastslås, om der er tale om en meget bred og varieret efterspørgsel (den lange hale) eller en smallere efterspørgsel efter nyere faglitteratur. Det kan ligeledes ikke konstateres, om efterspørgslen retter sig mod bestemte materialer eller fagområder. I forhold til brugere, deres mønstre og adfærd, kan der henvises til Niels Ole Pors' rapport om studerendes brug af biblioteker og biblioteksressourcer, *Studerende, Google og biblioteker*, fra 2005.

På den baggrund anbefaler arbejdsgruppen at der kan iværksættes en analyse af bestillinger i Bob-basen, som dækker en længere tidsperiode

En del af de foreslåede initiativer til forbedret accession og katalogisering retter sig mod det enkelte folke- eller centralbibliotek. Arbejdsgruppen kan anbefale sådanne initiativer, ligesom den tilslutter sig anbefalingen af en udstrakt koordinering mellem centralbibliotekerne f.eks. i form af overvågning af emneområder (jf. bilag 4).

Arbejdsgruppen tilslutter sig denne ordning.

Anbefalingerne om lokalt samarbejde mellem folke- og forskningsbibliotek er ligeledes et tiltag af mere generel karakter, som ikke nødvendigvis kalder på en central indsats. Det samme gælder muligheden for at begrænse fjernlån gennem indstilling af parametrene i VIP-basen.

En mere konkret anbefaling fra arbejdsgruppen er afholdelsen af en workshop om muligheden for at præsentere undervejtitter i DanBib. En sådan workshop bør behandle mulighederne for en hurtigere synliggørelse af nyt materiale hos folkebibliotekerne i bibiotek.dk f.eks. ved at drøfte sammenhængen mellem valideringen af poster og ønsket om hurtigere synliggørelse af midlertidige katalogiseringer.

Arbejdsgruppen anbefaler derfor at der afholdes en workshop om muligheden for at præsentere undervejtitter i DanBib

Som led i et forsøg på at tilpasse indkøb til efterspørgsel anbefaler arbejdsgruppen, at der laves et forsøgsprojekt med straks-køb. Arbejdsgruppen har ikke villet tage stilling til finansieringen af projektet, fordi dette betragtes som et anliggende for Biblioteksrådet. Organiseringen af straks-købet bør overlades til det konkrete projekt.

På den baggrund anbefaler arbejdsgruppen at der laves et forsøgsprojekt med straks-køb som foreslået i afsnit 7.2

8.2 Udfordringer og løsninger på det digitale område

Hovedproblemet på det digitale område er den begrænsede adgang, der er grundlaget for licenser. Den generelle betalingsvillighed bygger på en eksklusivitet, der medfører at der ikke er adgang, hvis man ikke betaler.

Eksklusiviteten i bibliotekslicenser er særlig vigtig i forhold til firmaer, der udgør et stort marked for leverandører. Hvis der f.eks. var generel fjernadgang til alle medicinske licenser i Danmark ville bibliotekerne skulle kompensere leverandørerne for manglende salg af licenser til f.eks. Lundbeck, Leo Pharma og Novo. Det er hovedårsagen til at man ikke kan give generel fjernadgang til licenser. Det er samtidig også grunden til at der muligvis er relativt gode muligheder for at give adgang på det fysiske bibliotek, fordi denne adgang ikke skader salget til private.

Man betaler som udgangspunkt for det antal brugere, der skal have adgang. Det er grunden til, at hverken forsknings- eller centralbiblioteker giver bredere adgang til egne licenser. Det enkelte bibliotek bliver således som udgangspunkt nødsaget til at prioritere økonomiske ressourcer til det digitale område for at få adgang.

En anden problemstilling er at forskningsbibliotekernes digitale informationsressourcer ikke er synlige på samme måde som de trykte ressourcer er i bibliotek.dk.

Hovedparten af forskningsbibliotekernes elektroniske tidsskrifter er dog katalogiserede og derfor synlige og bestilbare i bibliotek.dk ligesom analoge tidsskrifter.

Forskningsbibliotekernes samarbejde om etableringen af en databrønd kan forbedre muligheden for at søge i e-ressourcer, men der vil som udgangspunkt ikke være adgang for folkebibliotekernes brugere til at søge i forskningsbibliotekernes databrønd. Der er overvejelser om databrønde på folkebibliotekernes område (f.eks. samarbejdet mellem ÅKB, KKB og DBC og Ting). Arbejdsgruppen har ikke formuleret anbefalinger, der kan adressere den mere generelle problemstilling vedr. synligheden af e-ressourcer, men det kunne være et emne, som Biblioteksrådet kan drøfte.

Et muligt samarbejdsområde omkring formidlingen af e-ressourcer er modeller for bedre vejledning af studerende i e-ressourcer. Arbejdsgruppen har valgt ikke at formulere dette som en anbefaling om en konkret indsats, men i stedet opfordre til at folkebiblioteker f.eks. i samarbejde med lokale forskningsbiblioteker får mulighed for at give helt overordnet vejledning i muligheden for fjernadgang og i, hvilke informationsressourcer en given studerende har adgang til.

De øvrige anbefalinger om mulighed for at rekvirere print af licensbelagte artikler, nye betalingsmodeller og pay-per-view er generelle anbefalinger primært rettet til folkebibliotekernes licensgruppe og andre konsortier på folkebiblioteksområdet. Arbejdsgruppen mener dog at det kunne være interessant i et konkret projekt at afprøve mulighederne for at tilkøbe walk-in-use på en række folkebiblioteker for at afprøve holdningen hos leverandører. En sådan indsats skulle dog nok være koblet til en bredere indsats om folkebiblioteket som læringscenter, kobling af bestemte licenser til andre initiativer eller en form for markedsføring.

På den baggrund anbefaler arbejdsgruppen at der laves forsøg med tilkøb af walk-in-use på udvalgte folkebiblioteker og med udvalgte licenser

Bilag 1

Deltagere i arbejdsgruppen til koordinering af materialeforsyningen mellem folke- og forskningsbiblioteker

I henhold til kommissoriet er deltagerne udpeget med følgende repræsentation:

2 repræsentanter fra centralbibliotekerne

- Eva Therkelsen, Odense Centralbibliotek
- Anny Skov Madsen, Vejle Bibliotekerne

1 repræsentant fra folkebibliotekerne, udpeget af BCF

- Jørgen Bartholdy, Skanderborg Bibliotek

1 repræsentant fra Statsbiblioteket

- Svend Larsen

2 repræsentanter fra forsknings- og uddannelsesbibliotekerne, udpeget af FC og LFS

- Niels-Henrik Gyllstorff, Aalborg Universitets Bibliotek
- Trine Overgaard, VIA University College
(Repræsentant fra LFS, deltog i første møde)
- Kirsten Lindbæk Knudsen, VIA University College
(Suppleant fra LFS, deltog i de resterende møder)

Styrelsen for Bibliotek og Medier varetager formandskabet og fungerer som sekretariat

- Jakob Heide Petersen, formand
- Kamma Kirk Sørensen, sekretær

Bilag 2

Kommissorium for arbejdsgruppe til koordination af materialeforsyning i folke- og forskningsbiblioteker

Styrelsen for Bibliotek og Medier nedsætter en arbejdsgruppe til sikring af materialeforsyningen af faglitteratur og udenlandsk skønlitteratur i fast form.

Implementering af centralbiblioteksreformen, hvor et færre antal centralbiblioteker skal dække landets kommuner med overbygningsmaterialer, giver anledning til at arbejde med en mere systematisk sikring af den bedst mulige materialeforsyning for bibliotekernes brugere. Samtidig er der et gennem flere år registreret behov for en koordination af materialeindkøb mellem folke- og forskningsbiblioteker.

Kommissorium

Arbejdsgruppen fokuserer på materialeopbygning og indkøb. Arbejdet omfatter ikke generel teknisk og organisatorisk udvikling af lånesamarbejdet men alene forbedring af koordineringen af materialeindkøbet. Arbejdsgruppen skal:

- opstille konkrete målsætninger for en optimal materialeforsyning under hensyntagen til de gældende økonomiske og organisatoriske rammer. Målsætningerne kan bl.a. omfatte titelspredning, leveringstid, forsyningssikkerhed og opgavefordeling mellem bibliotekstyper
- undersøge mulighederne for at optimere koordination af materialeforsyning mest muligt. Herunder:
 - hvordan det enkelte folkebibliotek kan bidrage til en bedre koordination
 - hvordan centralbibliotekerne kan bidrage til en bedre koordination
 - hvordan forsknings- og uddannelsesbibliotekerne kan bidrage til en bedre koordination.
- stille forslag om arbejdsgange, der umiddelbart kan iværksættes, som sikrer øjeblikkeligt indkøb af efterspurgte titler
- formulere forslag til en nærmere fastlæggelse af centralbibliotekets rolle som hhv. overbygning / sidebygning.

I forbindelse med arbejdet kan arbejdsgruppen desuden komme med anbefalinger til koordination af materialeforsyningen af elektroniske informationsressourcer.

Arbejdsgruppen kan inddrage eksperter udefra, f.eks. DBC.

Sammensætning:

2 repræsentanter fra centralbibliotekerne

1 repræsentant fra folkebibliotekerne, udpeget af BCF

1 repræsentant fra Statsbiblioteket

2 repræsentanter fra forsknings- og uddannelsesbibliotekerne, udpeget af FC og LFS.

Styrelsen for Bibliotek og medier varetager formandskabet og fungerer som sekretariat.

Arbejdsgruppen, der er rådgivende for Styrelsen for Bibliotek og Medier afslutter sit arbejde med en kort rapport, som forelægges Biblioteksrådet.

Rapporten skal afleveres senest 1. marts 2009

Bilag 3

Beskrivelse af projektet DanBib som ægte fælleskatalog

Projektet er et samarbejde mellem biblioteker og Dansk BiblioteksCenter om at forbedre kvaliteten af katalogdata og optimere udvekslingen af data mellem lokale systemer og DanBib. Projektet er støttet af DEFF.

Et vigtigt resultat bliver dynamiske poster i de lokale systemer, som løbende bliver opdateret med berigelser fra andre biblioteker og øvrige datakilder. Det er en væsentlig forbedring, da genbrug i dag ofte sker ud fra en foreløbig post, som efterfølgende færdiggøres. I dag anvendes den færdiggjorte post således oftest ikke.

Baggrund

Udgangspunktet for projektet er at udveksling af data mellem bibliotekerne og fælleskatalogen (DanBib) i dag typisk foregår i følgende trin:

- Bibliotekerne downloader katalogiseringer (poster) fra fælleskatalogen (f.eks. lavet som led i den nationalbibliografiske katalogisering)
- Disse poster bruges som grundlag for den lokale katalogisering og beriges med f.eks. lokale emneord og beholdningsoplysninger
- De lokale poster uploades til DanBib, som på den måde får beholdningsoplysninger for titlerne. Disse oplysninger er grundlaget for lånesamarbejdet
- Der foretages matchning i DanBib for at sikre at der er korrespondance mellem værkvisningen og de mange forskellige poster fra bibliotekerne.

Den nuværende model betyder at de lokale poster ikke beriges med de tilføjelser og berigelser, som en post i dag får i DanBib efter den oprindelige download. Fremgangsmåden med mange forskellige poster og omfattende sortering er således ikke en optimal udnyttelse af de lokale og centrale ressourcer. Desuden er der et potentiale for at forbedre datakvaliteten både ved at skabe mere ensartede data og mere fyldestgørende og brugervenlige katalogposter.

Projektet vil skabe større fællesskab om posterne ved at arbejde mod en 1 titel / 1 postpolitik. Det indebærer at der anvendes én post pr. titel i fælleskatalogen. Denne post kan opdeles i tre dele: fælles data for alle, lokale data relevante for fællesskabet og rent lokale data.

Posterne bliver dynamiske, således at ændringer i den lokale post kan tilføjes posten i fælleskatalogen og omvendt. Når man har én masterpost, får man mere ensartede data og bedre udnyttelse af lokale og centrale tilføjelser til posten.

Ændrede poster leveres løbende fra DanBib, og målet er at de skal opdateres automatisk ind i de lokale systemer. Felterne filtreres gennem en lokalt defineret maske, så alene de ønskede felter opdateres. Den nye model vil være frivillig at anvende, men adskillige større biblioteker vil umiddelbart tage den i anvendelse.

Fremgangsmåde

Hovedaktiviteterne i projektet er implementering af datamodel og dataflows for fælleskatalogen samt muligheden for at katalogisere via centrale værktøjer eller via de lokale bibliotekssystemmoduler. DBC står for udvikling i forhold til DanBib samt den overordnede projektledelse. De moduler, der udvikles i DanBib-regi, vil kunne anvendes af alle bibliotekssystemer. Forskningsbibliotekerne varetager udvikling i

lokalsystemerne samt deltager i kravs- og udredningsarbejdet. Der udvikles moduler til ExLibris' og Axiels' lokale bibliotekssystemer.

Der henvises i øvrigt til resultaterne fra pilotprojektet, der kan ses på:

[https://infoshare.dtv.dk/twiki/pub/ArkitekturMiddleware/WebHome/Anbefaling -
_DanBib_som_aegte_faelles_katalog.pdf](https://infoshare.dtv.dk/twiki/pub/ArkitekturMiddleware/WebHome/Anbefaling_-_DanBib_som_aegte_faelles_katalog.pdf)

Bilag 4

Rapport om materialevalg i ny overbygningsstruktur - koordinering, samspil, benchmarking og/eller reorganisering

Forsøgsmodel for centralbibliotekerne inkl. beslutninger m.v. fra centralbiblioteksledermødet 30.01.09 samt senere tilføjelser.

Den anbefalede model iværksættes med visse modifikationer.

Analysegruppen fortsætter evt. med nye repræsentanter, der afløser de nuværende, hvis CB'et finder det mest hensigtsmæssigt.

Der igangsættes et forsøg med udvalgte emner og sprogområder, således at hvert CB bliver ansvarlig for litteraturovervågning og indkøb for hinanden både inden for emner og inden for sprogområder (primært skønlitteratur).

Det enkelte CB melder en beløbsramme ind. Måske skal beløbet i forsøget være lige stort for alle. Hvis beløbet skal være større pga. at nogle CB'er har brug for flere materialer, kan der blive tale om en betalingsmodel, evt. 15% af bogens pris.

Katalogiseringer følger indkøbet, dvs. det indkøbende CB har ansvar for katalogiseringer. Undervejsposterne skal være synlige i både DanBib og egen base. Worldcat-poster kan evt. bruges som undervejsposter. (Afventer aftale med DBC)

Der udarbejdes en nærmere beskrivelse af emnerne, oversigt over overvågningen, tidsintervaller, opfølgning, statistik mv. On-demand køb procedurer beskrives.

Der oprettes et virtuelt videndelingsforum til brug for netværksgruppen. (Feedback-systemet/ bloggen skal være enkelt). Evt. kan bloggen blive en del af www.centralbibliotek.dk Tidsplanen for denne er ca. efter sommerferien 2009. Der skal laves en mere udførlig beskrivelse og kravspecifikationer af hvad det virtuelle forum skal kunne, hvis bloggen skal være en del heraf.

Alt efter emne tager hvert CB kontakt til relevante forsknings- og uddannelsesbiblioteker (ikke nødvendigvis regionale) for at udveksle reserveringslister à la Aalborg-modellen.

Vigtigt: Evaluering

Analysegruppen skal komme med forslag til evaluering af forsøget: samarbejdsformen, omfanget, administrationen, tekniske løsninger, statistik, betalingsmodeller, tidsforbruget samt vurdering af det samlede resultat.

Forsøget kører som et forsøg mellem de seks CB'er.

Der sættes en forundersøgelse i gang omkring kassations- og opbevaringspolitik CB'erne imellem i samarbejde med Statsbiblioteket / depotbiblioteksfunktionen. (Henvises til Styrelsens arbejdsgruppe).

Anbefalet model

Den anbefalede model er Analysegruppens anbefaling. Kommentarerne fra centralbibliotekslederne er skrevet ind med fed skrift.

Økonomi	CB-tilskuddet til materialer indgår som en del af det enkelte CB's materialebudget (som det sker i dag). Det enkelte CB vælger selv, på hvilken måde man vil dokumentere sit CB-køb. OK – (Centralbibliotekslederne var enige heri)
Materialevalg/overvågning	Opprioriteres, så vi kan reagere hurtigt på behov og trends samt på titler med mange reserveringer. Der udvælges seks emneområder, som CB'erne samarbejder om. Hvert CB får ét emne. Forsøg med 'små' sprogområder; materialevalg for / indkøb til hinanden. Alle køber on-demand inden for alle emner. Der igangsættes et forløb inden for udvalgte emneområder, således at hvert CB får ansvar for et emneområde og foretager indkøb for de andre CB'er. Ligeledes igangsættes et forsøg inden for andre sprogområder end det engelske (primært skønlitteratur).
Videndeling/koordinering	Opprioriteres, så vi kan reagere hurtigt på behov og trends samt på titler med mange reserveringer. Der udveksles viden om nyindkøbte bøger. Blog - hurtig, enkel, billig. Hjemmeside, som har flere muligheder mht. at strukturere indhold mv. Mailliste mellem de centrale indkøbere CB'erne imellem. Årligt møde mellem indkøberne. Enkle/ubureaukratiske feedbacksystemer anbefales gerne via en åben struktur (f.eks. blog).
Indkøb	Hvert CB køber til sig selv. Sprogforsøg: Materialevalg for/indkøb til hinanden. Emneindkøb: Materialevalg/indkøb for hinanden. Styres af indkøberen på det enkelte CB, efter at der er indmeldt en ramme fra hvert bibliotek.
Budgetstyring	Lokalt Sprogforsøg: De enkelte CB'er bestemmer hvor meget der skal købes for inden for sprogområdet. Det samme gælder for indkøb af emner. Bøgerne indkøbes for de andre CB'er, bestillinger sendes samlet til leverandøren, der fakturerer og sender bøgerne til de enkelte CB'er.
Fordeling af titler mellem CB'erne/placering	Lokal placering Sprogforsøg: Koordinering på landsplan mht. titelvariation og tilstrækkeligt antal eksemplarer.
Klargøring/katalogisering	Indtil videre lokalt. Sprogforsøg: Det indkøbende CB sørger for indholdsnote og emneord, lokal beholdningsregistrering. Der oprettes et netværk af katalogisatorer. Centralbibliotekslederne ønsker ikke at der nedsættes en ny netværksgruppe. Indkøberen har ansvaret for katalogisering og oprettelse af poster. Problemerne på dette område skal afklares: Betaling for katalogiseringer (hvis et

	bibliotek melder mange penge ind i puljen)? Gruppen skal afdække omfanget. Sker der en udligning? Når opgaver og midler er fordelt overvejes, om der skal være en betalingsmodel for katalogiseringer. Bestillinger indsendes til det enkelte biblioteks leverandør, hvorefter det kører automatisk med levering, kontering mv.
Samarbejde med Statsbiblioteket	Som nu, hvor bibliotekerne kan foreslå titler købt via Statsbibliotekets bevilling til efterspurgte udenlandske materialer i folkebibliotekerne (DABL). Dette suppleres med en ordning, hvor Statsbiblioteket forbeholder en sum af DABL-kontoen til indkøb på forslag fra CB'erne. Det drejer sig om titler, der ligger i gråzonen mellem forsknings- og folkebiblioteksniveau. Disse forslag udspringer af CB'ernes materialeovervågning. I stedet for at foreslå til Statsbiblioteket, anbefaler centralbibliotekslederne at bøgerne købes.
Samarbejde med forsknings- og uddannelsesbiblioteker	Lokalt i CB-området inden for de aftalte emner. Koordineringen foregår nationalt. Projektet vedrører kun de seks CB'er.